

DOI 10.36074/grail-of-science.12.05.2023.112

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ ЗА ПРЕМ'ЄРСТВА ШІНДЗО АБЕ (2006-2007 & 2012-2020)

Громік Олександр Володимирович

здобувач вищої освіти історичного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Урусов Володимир Борисович

канд. іст. наук, доцент,

доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. У статті досліджено зовнішню політику Японії за прем'єрських термінів Шіндзо Абе, з'ясовано її підставову концепцію, визначені фактори формування її пріоритетів та надано характеристику зовнішньополітичної діяльності Абе за деякими із її головних напрямків.

Ключові слова: Шіндзо Абе, Японія, зовнішня політика, «Індо-Тихоокеанський регіон», «дуга свободи та процвітання», Китай, США, Близький Схід, Латинська Америка, Україна, Росія, Сенкаку, Північні території

Діяльність убитого торік видатного японського політика, що обіймав посаду прем'єр-міністра впродовж рекордних чотирьох каденцій, останнім часом стає об'єктом аналізу з точки зору її впливу на поточне міжнародне становище Японії [1, 2, 3]. Абе залишив контроверсійну спадщину, яку ще доведеться комплексно вивчити й переосмислити. Поточна робота становить собою одну таку спробу.

Шіндзо Абе вперше був затверджений прем'єр-міністром Японії 26 вересня 2006 року. Тоді він змінив на цій посаді Джун'їчіро Коїдзумі, чий «яструбині» підходи зчинили неоднозначний вплив на відносини Японії з низкою країн. З квітня 2005 року, наприклад, було припинено японсько-китайські перемовини на найвищому рівні. Абе, ставши головою уряду, здійснив свій перший закордонний візит саме до Китаю й запросив Ху Цзіньтао відвідати Японію, зробивши перший крок до відновлення відносин [4].

Проте вже тоді остаточному покращенню відносин із Китаєм не сприяла очевидна антикитайська спрямованість інших стратегічних ініціатив Абе. 2007 року, виступаючи перед індійським парламентом, він заявив про необхідність «злиття двох морів». З цього часу японський прем'єр-міністр діяльно відстоював регіональну концепцію «Індо-Тихоокеанського регіону» [5]. Абе декларував, що стратегія «вільного й відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» мала бути

заснована на свободі, демократії, правах людини. Індія була однією з країн, із якою, відповідно до описаної концепції, Японія повинна була розвивати стратегічне партнерство [6]. Ця «зовнішня політика, заснована на цінностях» (「価値観外交」 [качікан-гайко:]) мала своєю підставою концепцію, уперше презентовану 30 листопада 2006 р. тодішнім міністром закордонних справ Таро Асо, що передбачала створення «дуги свободи та процвітання» вздовж краю Євразійського континенту. Ця «дуга» мала охопити країни, що поділяли цінності демократії, основних прав людини, ринкової економіки, верховенства закону. Японію в цій ініціативі Асо описав як бігуна, що «біжить разом» з країнами, яким ще належить пройти довгий шлях до демократизації. Він відзначав важливість співпраці зі США, Австралією, Індією, Великою Британією, Францією, Німеччиною, ООН та міжнародними організаціями [6]. «Дуга» включала й Україну.

Шіндзо Абе прагнув об'єднати в рамках своєї ініціативи найсильніших гравців. 2007 року він зіграв ключову роль у формуванні QUAD (Quadrilateral Security Dialogue) — чотирьохстороннього діалогу з питань безпеки, до якого увійшли Японія, США, Індія та Австралія. Аргументуючи необхідність створення QUAD, японський прем'єр твердив, що море Азії «має управлятися не силою, а законом і правилом» [6]. Особливості географічного розташування Японії та залежність її від морського фактору спонукали Абе шукати шляхи гарантування безпеки Японії в стратегічній перспективі: невдовзі після вступу на посаду він нарікав, що через активізацію Китаю Південно-Китайське море стає «Пекінським озером» [5]. 2007 року було укладено домовленості щодо свободи судноплавства в Тихому та Індійському океанах з Індією. Утворення QUAD, фактичною метою існування якого була протидія експансіоністським прагненням Китаю, забезпечило свободу судноплавства в регіоні ще більшою мірою.

Цінність ідеї «вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» важко переоцінити. Вона, наприклад, суттєво вплинула на американське геополітичне мислення. До 2007 року Вашингтон концептуалізував Азію як «Азіатсько-Тихоокеанський регіон». Абе було важко прийняти таку концепцію, оскільки вона ставила в центр Китай. Як і багато японців, він побоювався, що вплив Пекіна може спричинити несправедливе ставлення до його країни з боку набагато більших сусідів. «Злиття двох морів», яке запропонував Абе, сприяло переосмисленню кордонів Азії та зміщенню фокусу до південно-східної її частини й Південно-Китайського моря. Так була привернута увага до регіону, де Китай мав територіальні суперечки з низкою країн. [7].

Абе розумів, що будь-яка серйозна стратегічна ініціатива, спрямована на стримування Китаю, не могла бути здійснена без участі США. Повернувшись на посаду в грудні 2012 року, він невдовзі проголосив нову еру в японській зовнішній політиці. Однак те, що доктрина Абе передбачала визнання становища Японії як передової промислової демократії та відновлення її місця серед великих держав [7], викликало підозри в деяких членів американської громадськості.

22 квітня 2013 року Абе відвідав храм Ясукуні, де шінтоїсти вшановують полеглих у боях японських солдатів. Прем'єр тоді висловив жаль, що не відвідав святиню під час свого попереднього перебування на посаді прем'єр-міністра.

Це, по-перше, викликало гнівну реакцію Китаю: «Вони намагаються відірватися від післявоєнної системи», — зазначив тоді речник МЗС КНР [9]. По-друге, негативно відреагувала й Південна Корея. Попередні японські прем'єри щороку урочисто просили вибачення перед народами країн, на землю яких у роки Другої світової війни ступали японські військові, за страждання, які ці останні приносили. Шіндзо Абе порвав із цією традицією: він уважав, що післявоєнне покоління японців не мусить постійно перепошувати. «Краще сподіватися, ніж завжди пам'ятати» [10], — заявив він згодом під час поїздки до Австралії. Абе, на відміну від попередників, обмежувався висловлюванням співчуттів і каяття у зверненнях до корейців, китайців та інших постраждалих від японської агресії націй, але не просив вибачення.

Проте це була не єдина пов'язана з історичною пам'яттю проблема, з якої випливала напруженість відносин між країнами. Китай домагався визнання мілітаристської природи минулої японської війни та принесення щирих вибачень. Республіка Корея вимагала від Японії погодитися з тим, що проблема «жінок комфорту» в часи окупації Кореї була наслідком державної політики Японії (річ у тім, що багато японських істориків твердять, що ці жінки займалися проституцією добровільно). Ситуація викликала занепокоєність Сполучених Штатів, оскільки погіршення відносин Японії з Південною Кореєю та Китаєм загрожувало регіональній стабільності. Це зіграло свою роль у тому, що 2015 року Японія і Південна Корея таки досягли домовленості про примирення, яка передбачала офіційні вибачення Японії за використання "жінок для втіх" та створення фонду на 8,3 мільйона доларів США для підтримки тих, хто став жертвою цієї системи [11].

Відносини з Південною Кореєю і після цього залишилися доволі холодними, проте китайський напрямок зовнішньої політики було занедбано ще більше: невдовзі до повернення Абе на посаду уряд Йошіхіко Ноди «націоналізував» острови Сенкаку, що занурило японсько-китайські відносини в найгірший стан з часів нормалізації дипломатичних відносин [7]. Аж у 2018 році було укладено угоду про принципи нової ери розвитку відносин Японії та Китаю, проте й це було дуже невеликим покращенням. Абе тоді намагався всіляко акцентувати тему співпраці Японії та Китаю в минулому: «У 19 столітті японці перейняли західні технології та перекладали західну літературу за допомогою китайських ієрогліфів. <...> У 1980-х роках Японія була однією з перших країн, яка надала допомогу Китаю. Японський уряд і компанії інвестували і модернізували країну разом з китайським народом. Як японець, я пишаюся тим, що можу бачити Китай таким, яким він є сьогодні» [12]. Ці слова були не більш ніж дипломатичним зворотом. Китай — «такий, який він є сьогодні» — став для Шіндзо Абе головною причиною тривоги, що спонукала його до реформ законодавства у сфері національної безпеки та оборони. Абе відверто знехтував японською суспільною думкою, коли «проштовхнув» через парламент законопроекти, які по-іншому тлумачили дев'яту статтю Конституції (травень 2015) й суттєво розширили сферу можливого застосування Сил самооборони, зокрема й у разі так званої «колективної самооборони».

Територіальна суперечка щодо Сенкаку неабияк занепокоїла Абе, і він активізував дипломатичні зусилля на різних напрямках, щоб зробити

становище Японії більш стратегічно прогнозованим [8]. 2014 року Абе уклав Угоду про японсько-австралійське економічне партнерство з урядом Еббота, а також домовився з прем'єр-міністром Індії Манмоганом Сінгхом про розширення співпраці з питань економіки, оборони та безпеки. Особливих зусиль Шіндзо Абе доклав, аби довести, що його «ревізіоністські», як уважала частина американської громадськості, погляди ніяк не вплинуть на міцність американсько-японського союзу. Навпаки, Абе взяв курс на його укріплення — це стало особливо помітним з 2015 року, коли він здійснив візит до Вашингтона й провів доволі успішну зустріч із Б. Обамою.

Окрім зростання військової потуги Китаю, Шіраката Хідеакі називає ще один фактор зсуву в зовнішній політиці Японії — скорочення військової присутності США в Південно-Східній Азії [13]. Проблема Японії, за висловом одного дослідника, полягає в тім, що в неї «не так багато друзів» [14]: Сполучені Штати, на стратегічний союз із якими вона покладається, мають віддалене географічне розташування, а деякі аспекти їхньої зовнішньої політики змусили частину японців сумніватися в їхній надійності [14, 15]. Японські можновладці, наприклад, не були певні, що США нададуть підтримку в разі нападу Китаю на острови Сенкаку.

З означених причин другий кабінет Абе почав приділяти більшу увагу Південно-Східній Азії. Протягом місяця після вступу Абе на посаду японські урядовці відвідали всі основні країни АСЕАН, зокрема В'єтнам, Таїланд та Індонезію. Абе пранув створити навколо Китаю пояс країн, які поділяли занепокоєння Японії щодо китайською зовнішньої політики. Попри те, що Японія почала активно співпрацювати з АСЕАН раніше за Китай, останній у 1990-х рр. швидко розвинув свої відносини з країнами асоціації та збільшив свої інвестиції в них. Хоча Японія й досі лідирувала за інвестиційними показниками [14], зростала її струбованість зростанням китайського впливу на держави АСЕАН, що було для неї вкрай небажаним.

Японія мала суттєву перевагу над Китаєм у відносинах із країнами ASEAN — тривалу історію успішної співпраці на підставі доктрини Такео Фукуди [16]. Японія, на відміну від Китаю, викликала менше підозр щодо намірів установлення гегемонії в регіоні. З іншого боку, самі країни АСЕАН воліли б зберегти ту багатополярну систему, у рамках якої вони розвивалися, а тому Японія, що була налаштована радше на стримування Китаю, ніж на встановлення власного домінування в регіоні, у цьому ключі мала хоча не такий самий, але схожий інтерес. З іноземних країн саме Японії країни АСЕАН довіряли найбільше [14], і цей фактор визначив її стратегічну перевагу в регіоні.

Для Японії Південно-Східна Азія пропонує природні ресурси, експортні ринки та напрямки інвестицій [16]. Ще очевидніший стратегічний інтерес її в цьому регіоні полягає в тому, що через нього проходять морські шляхи, включені в зовнішню торгівлю Японії, зокрема з Близьким Сходом.

Ще нафтова криза 1973 року змусила японців зрозуміти хиткість їхнього становища через залежність від енергетичних ресурсів: будучи союзником США, Японія стала на бік Ізраїлю у черговому його конфлікті з арабськими країнами. Нафтове ембарго останніх навіть змусило Японію підтримати-таки права палестинців. Нині торговельні відносини Японії з країнами Близького

Сходу полягають переважно в купівлі сировини нафти [17], залежність японської промисловості від якої обумовила важливість відповідного напрямку в зовнішньополітичній діяльності Шіндзо Абе. Він сприяв інвестиціям японських компаній в економіку країн Близького Сходу та наданню фінансової допомоги й технічної підтримки у здійсненні реформ [18]. Шіндзо Абе розумів необхідність підтримки стабільності на Близькому Сході як частини глобальної боротьби з тероризмом та забезпечення міжнародної безпеки в цілому. На спільному японсько-єгипетському бізнесово-інвестиційному семінарі 2015 року він зазначив: «стабільність на Близькому Сході є основою миру та процвітання для всього світу і, звичайно, для Японії. Якщо ми дозволимо тероризму та зброї масового знищення поширитися тут, втрати для міжнародної спільноти будуть непомірними» [19].

2016 року Шіндзо Абе оголосив про нову політику Японію на Близькому Сході. Двома роками пізніше, перебуваючи з візитом у Єгипті, серед принципів цієї політики він згадав співіснування, співробітництво, толерантність, пообіцяв сприяти «симбіозу» [19]. Наголошення саме цих принципів не було випадковим. У тій-таки промові Абе зазначив, що Єгипет може проводити демократизацію «у спосіб, який підходить народу Єгипту»: річ у тім, що країни Близького Сходу сприймали Японію як позитивний приклад незахідної країни, що провела модернізацію, зберігши своє національне обличчя [6]. У цьому сенсі Японія була для близькосхідних країн бажаним партнером, і Абе, як видається, чудово розумів чутливість цього питання в арабському контексті. Він, до того ж, не змушував партнерів сумніватися в щедрості Японії: підтримка гуманітарних ініціатив та інвестицій в інфраструктуру сягала мільярдів доларів [19]. Абе заявляв, що метою підтримки біженців і переміщених осіб в Іраку та Сирії, Туреччині та Лівані було максимальне зменшення загрози, яку становить собою ІДІЛ. Він зобов'язувався виділити близько 200 млн доларів на підтримку країн, що борються проти ІДІЛ, спрямованих на «розвиток людських ресурсів та інфраструктури» [19]: Зовнішньополітична діяльність Абе на близькосхідному фронті загалом становила собою прикметний приклад застосування м'якої сили для забезпечення стратегічного інтересу.

Абе прагнув розширити зв'язки Японії з НАТО і Європейським Союзом. Серед головних його здобутків у цьому сенсі — угода про стратегічне партнерство з ЄС, деякі контрзаходи щодо китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», а також погодження «Програми партнерства та співпраці» між Японією та НАТО. Неодноразово проводилися спільні навчання Японії та НАТО. Особливо помітної ролі набула безпекова й оборонна співпраця з Великою Британією та Францією. Уперше безпека вийшла на перший план у двосторонніх відносинах із Польщею. Прем'єр-міністр Абе відвідав і Київ у червні 2015 року, де наголосив на підтримці реформ в Україні. Цей візит був важливим жестом солідарності з огляду на те, що Японія в описуваний час була доволі ініціативною в питанні діалогу з Росією, чим викликала певний страх адміністрації Обами щодо можливого зближення цих двох країн.

У цьому контексті слід зазначити, що 15 грудня 2015 року в містечку Наґато відбулася зустріч Шіндзо Абе й Володимира Путіна, від якої японська сторона очікувала прогресу в питанні повернення Північних територій [20]. Уже

наступного дня Путін на пресконференції за результатами зустрічі розповідав здивованій японській публіці, що після Другої світової війни Росія «повернула» собі Курили, і він хоче закінчити цю «історичну гру в пінг-понг» [20]. Це не змусило Абе полишити спроб домовитися з російським президентом: у травні 2016 року він відвідав Сочі напередодні чергового саміту Великої сімки, з якої Росія була виключена після анексії Криму. Абе тепер сподівався стати містком між Росією та членами G7 в обмін на угоду з РФ щодо питання Північних територій [20]. Ці надії японського прем'єра призвели до чи не найбільшого фіаско з-посеред усіх його дипломатичних заходів, оскільки Путін так і не визнав існування навіть самої територіальної суперечки.

Шіндзо Абе також прагнув зміцнити зв'язки Японії з країнами Латинської Америки в рамках своєї зовнішньої політики. Основними інтенціями його було підвищення інтересу японських компаній до розвитку бізнесу в регіоні, підтримка науково-технічного співробітництва та розвиток культурного обміну. Абе гаряче вихваляв «абеноміку» і японські товари під час своїх виступів у країнах Латинської Америки. У Бразилії 2014 року він поетично описав перспективи економічної співпраці з Японією, покликавшись на уривок із праці поетеси Габрієли Містраль: «Яким сумним був би світ, якби все вже було зроблено. Якби не було трояндового куща, що можна було б посадити, чи починання, за яке взятися...» Абе витлумачив ці рядки як ствердження того, що праця може приносити радість, і додав: «Те, що приносять японські компанії, — і справді радість» [21]. Однак така винахідливість у риториці лише на перший погляд була спрямована суто на просування економічної співпраці з Японією. Абе, очевидно, прагнув зміцнити й політичні зв'язки з країнами-партнерами в Латинській Америці відповідно до духу концепції «Індо-Тихоокеанського регіону».

Отже, основою зовнішньополітичного курсу Шіндзо Абе залишався союз Японії зі Сполученими Штатами: це впливало зі спільних потреб двох держав у безпековій політиці, насамперед у стримуванні Китаю. Абе, однак, уміло доповнював цей союз власними ініціативами, які узгоджувалися з його баченням Японії як однієї з великих держав, яка мала відігравати значущу роль у міжнародній політиці. Ці його погляди не обов'язково означали ревізійні настрої: як представник післявоєнного покоління японців, що виростало в особливому ідейному кліматі, Абе щиро не розумів необхідності збереження обмежень, накладених на Японію після Другої світової війни.

Деякі аспекти діяльності Абе характеризують його як опортуніста, що за сприятливої міжнародної ситуації зміг здійснити оригінальну політику з далекосяжними наслідками. Абе не лише заклав передумови для подальшого зростання ролі Японії в міжнародних відносинах, але й створив концепцію «вільного й відкритого Індо-Тихоокеанського регіону», що змінила сприйняття Заходом його глобального протистояння Китаю.

Список використаних джерел:

- [1] Shinzo Abe's legacy. (2022). *East Asia Forum*. Вилучено з <https://www.eastasiaforum.org/2022/07/18/shinzo-abes-legacy/>
- [2] Dolan D. (2022). Analysis: Shinzo Abe's divisive legacy lingers in Japanese policy. *Reuters*. Вилучено з <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/shinzo-abes-divisive-legacy-lingers-japanese-policy-2022-09-27/>

- [3] 兼原 信克. (2022). 安倍晋三元首相の遺産とは : 安全保障政策を振り返る. *Nippon*. Вилучено з <https://www.nippon.com/ja/in-depth/a08302/>
- [4] 岡田 充.(2022).対中国外交でみせた安倍元首相の意外な突破力. *東洋経済*. Вилучено із <https://toyokeizai.net/articles/-/603619>
- [5] 飯田将史.(2021).「自由で開かれたインド太平洋」をめぐる日本の政策の展開. *問題と研究*, (1), 1-27
- [6] 和喜多 裕一. (2007). 明らかにされた「主張する外交」への道筋. 2つの新機軸の意義と課題. *立法と調査*, (268), 48-54.
- [7] アンドリュー・レイン & ブラッド・レンドン. (2022). 「自由で開かれたインド太平洋」、安倍元首相の一言が変えた米国のアジア観と中国観. *CNN*. Вилучено з <https://www.cnn.co.jp/world/35190823.html>
- [8] Manurung, H. (2017). Japan – U.S. Relations under the Abe Doctrine: Shifting Policy in East Asia Regional Stability. *Journal of International Studies*, 13, 67-83.
- [9] 日中「四つの原則」の共同声明]. (2014). *Embassy of the People's Republic of China in Japan*. Вилучено з http://jp.china-embassy.gov.cn/jpn/fyrth/201401/t20140126_1879841.htm
- [10] 日本会議「憲法9条改正案」の提出について. (2019). *Nippon Kaigi*. Вилучено з <https://www.nipponkaigi.org/opinion/archives/6730>
- [11] 日韓外相会談. (2015). *外務省*. Вилучено з https://www.mofa.go.jp/mofaj/a_o/na/kr/page4_001667.html
- [12] 日中第三国市場協力フォーラム 安倍総理スピーチ. (2018). *首相官邸*. Вилучено з https://www.kantei.go.jp/jp/98_abe/statement/2018/1026daisangoku.html
- [13] Shirakata H. (2018). Abe's foreign policy. *Jurnal natapraja*, (2), 115-128
- [14] 「アジアの世紀」における 東南アジアと日本. *アジア研究センター開設記念シンポジウム*. Вилучено з <http://asia.kanagawa-u.ac.jp/pdf/asia-review/vol01/session3.pdf>
- [15] 細谷 雄一. (2016). 【座談会】東アジアの歴史認識と国際関係——安倍談話を振り返って (下). *The Tokyo Foundation for Policy Research*. Вилучено з <https://www.tkfd.or.jp/research/detail.php?id=1445>
- [16] 林 賢 参. (2018). 安倍政権の東南アジア外交とインド太平洋戦略. *問題と研究*, (2), 97-140
- [17] Choudhury S. (2018). Japan and the Middle East: An Overview. *ResearchGate*. Вилучено з https://www.researchgate.net/publication/325856163_Japan_and_the_Middle_East_An_Overview
- [18] 日本の対中東・北アフリカ諸国外交の施策. (2011). *外務省*. Вилучено з https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/unsokai/66_skwd_factsheet.html
- [19] 安倍総理大臣の中東政策スピーチ (中庸が最善 : 活力に満ち安定した中東へ 新たなページめくる日本とエジプト). (2018). *外務省*. Вилучено з https://www.mofa.go.jp/mofaj/me_a/me1/eg/page24_000392.html
- [20] Iwashita A. (2019). Abe's Foreign Policy Fiasco on the Northern Territories Issue: Breaking with the Past and the National Movement. *Eurasia Border Review*, (1), 111-133
- [21] 安倍総理の中南米政策スピーチ. (2014). *外務省*. Вилучено з https://www.mofa.go.jp/mofaj/la_c/sa/br/page3_000874.html